

Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект

Розглянуто особливості міграційних процесів в Україні протягом війни. Метою статті є аналіз міграційних процесів в Україні та їх оцінка в контексті російської агресії. Було використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, систематизації та порівняння даних. Авторами проаналізовано кількість зареєстрованих українських біженців в окремих країнах Європи з початку війни. Визначено позитивні та негативні чинники міграційних процесів в Україні в умовах війни. Проаналізовано демографічний розподіл українських біженців у Польщі. У статті простежується значна роль діаспори щодо адаптації й дороги українським біженцям в країнах світу протягом війни. Визначено важливість активізації державних зусиль та прийняття спеціальних програм щодо повернення українських мігрантів в країну. Підкреслено, що основними драйверами повернення українців в країну будуть перемога України, закінчення війни, економічне зростання на основі залучення іноземних інвестицій, модернізації та діджиталізації економіки, підвищення рівня добробуту населення.

Ключові слова: міграція; біженці; Європа; Польща; війна.

Актуальність теми. Повномасштабна війна, яка розпочалася в Україні 24 лютого 2022 року, значно підвищила інтенсивність міграційних потоків, створивши низку причин, які посилили внутрішню та зовнішню міграцію українців. У свою чергу це актуалізувало питання регулювання міграційних процесів у країні, а також розробку напрямів щодо повернення українських біженців додому, що містить цілий комплекс соціально-економічних заходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. Дослідженню проблем міграції в Україні, її причин, наслідків, перспектив регулювання приділено достатньо наукових досліджень, зокрема, можна виокремити таких науковців, як С.Е. Сардак [1], К.В. Шиманська [2], С.Р. Семів [3], Е.Лібанова [4], М.Біль та ін. [5]. Не дивлячись на постійну актуальність цієї тематики протягом останніх років, необхідним є врахування сучасних воєнних умов.

Метою статті є аналіз міграційних процесів в Україні, їх оцінка в контексті російської агресії. Для досягнення мети в статті використовувалися загальнонаукові методи, зокрема, аналізу й синтезу, систематизації та порівняння даних.

Викладення основного матеріалу. У загальному розумінні міграція значною мірою пов'язана з глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними змінами, які формуються широкими політичними та соціально-економічними пріоритетами. Ці зміни все більше формують життя суспільства в міру поглиблення глобалізації на ринку праці, в приватному, соціальному та духовному житті. Оскільки технології, що постійно розширюються, скорочують відстані, все більше людей може отримати доступ до інформації, товарів і послуг з усього світу. Окрім цього, міграція обумовлена низкою соціально-політичних та економічних чинників, зокрема, низьким рівнем життя окремих країн, нестачею ресурсів та робочих місць, військовими конфліктами, пандемією тощо [6].

Як відомо, у свою чергу міграційні процеси впливають на соціально-економічний розвиток та різні аспекти життєдіяльності суспільства. На жаль, війна в Україні, окупація частини територій російськими військами викликала цілу хвилю внутрішньо переміщених українців та зовнішніх мігрантів, частина з яких отримала статус біженців у Європі. Понад 10 мільйонів українців (це 25 % населення) покинули свої домівки, у тому числі 7,4 мільйона є індивідуальними біженцями з України, зафіксованими по всій Європі [7]. З одного боку, це збільшення навантаження на економічну систему європейських країн та їх соціальне забезпечення. З іншого боку, це поповнення ринку праці європейських країн і втрата ринку праці України. Серед європейських країн найбільше біженців з України наразі зареєстровано в Польщі та Німеччині (табл. 1).

Аналізуючи інформацію, наведену у таблиці 1, можна зазначити, що майже всі українські біженці отримали тимчасовий захист у відповідних країнах Європи або інший вид захисту за національним законодавством. Виняток становлять Німеччина, Чехія, Італія, Словаччина, де тимчасовий захист має менша кількість українських біженців, ніж зареєстрована в країні. Польща є найбільш привабливою для вимушених мігрантів із України, оскільки є сусідньою країною зі схожим менталітетом та мовою, розвинутою транспортною мережею, що зв'язує Україну та Польщу. Ще до повномасштабної війни в Україні в Польщі працювала та проживала значна група українців, яку можна було оцінити приблизно в 1,35 мільйона (на основі даних Центрального статистичного управління); ця група була переважно чоловічою та складалася здебільшого з економічно активних осіб (понад 95 % від загальної кількості) [8].

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих українських біженців в окремих країнах Європи з початку військової агресії росії, станом на вересень 2022 року

Країна	Кількість зареєстрованих біженців	Кількість українських біженців, які зареєстровані для отримання тимчасового захисту або іншого національного захисту
Польща	1 391 344	1 391 344
Німеччина	1 003 029	709 148
Чехія	433 488	433 311
Італія	159 968	153 664
Іспанія	143 345	143 345
Сполучене Королівство	129 000	129 000
Франція	101 369	101 369
Словаччина	94 530	94 334

Джерело: створено автором на основі [7]

Українські іммігранти явно домінували у випадку всіх можливих каналів надходження на польський ринок праці; якщо розглядати три основні канали притоку за період 2018–2021 років, то українці склали 88 % декларацій, 71 % дозволів на роботу та 98 % дозволів на сезонну роботу [8]. Імміграція – в тому числі міграція з України – була більш рівномірно розподілена по країні, ніж у період до 2014 року, причому іммігранти присутні майже в усіх регіонах Польщі [8].

Як і в багатьох подібних випадках, така масова міграція українців до Польщі стала можливою не лише завдяки активній участі офіційних і неофіційних рекрутерів, а й тому, що вона була значною рушійною силою розвинутих мереж мігрантів [9].

Незважаючи на дедалі більшу присутність українців на польському ринку праці, масштаб економічної та соціально-культурної напруги залишався на відносно низькому рівні. Це можна пояснити головним чином дуже позитивними змінами в економіці Польщі та процвітаючим ринком праці з найнижчим рівнем безробіття, зареєстрованим з часів системних змін у 1989 році [10]. Важливо також зазначити, що значний приплив іммігрантів до Польщі відбувався на практиці без узгодженої та чітко сформульованої міграційної політики. У 2009 році польський уряд спробував створити послідовний стратегічний документ. Такий документ був прийнятий у 2012 році, але уряд, який прийшов до влади у 2015 році, його відхилив, не замінивши його на новий і до сьогодні. Можна зробити висновок, що міграційна політика, яка проводиться в Польщі, є дуже розпорошеною та постійно спрямована на лібералізацію доступу до ринку праці, причому соціальна сфера у Польщі є більш розвинутою, ніж в Україні, а отже, привабливою для українців [11]. Як наслідок, перед війною 2022 року та масовим потоком біженців війни з України в Польщі не було загальної політики інтеграції українців до польського суспільства [8]. За демографічною структурою вимушених мігрантів у Польщі переважала частка дітей – 47,35 % (табл. 2). Можна зробити припущення, що й у інших країнах демографічний розподіл українських біженців відрізняється несуттєво.

Таблиця 2

Демографічна структура українських біженців, які зареєструвалися для отримання номера PESEL у Польщі, станом на 15 травня 2022 року

Категорія	Кількість	Частка (%) від загальної кількості
Діти віком від 0 до 18 років	519 567	47,35
Населення працездатного віку	503 071	45,85
у т. ч. жінки	460 361	41,96
у т. ч. чоловіки	42 710	3,89
Пенсіонери	74 579	6,80
у т. ч. жінки	63 878	5,82
у т. ч. чоловіки	10 701	0,98
Разом	1 097 217	100

Джерело: створено автором на основі [8]

Порівнявши дані, репрезентовані у таблицях 1–2, за червень–вересень 2022 року кількість вимушених мігрантів з України у Польщі зросла майже на 300 000. Очевидним є те, що у структурі українських мігрантів працездатного віку переважають жінки. Значна частка дітей у структурі вимушених мігрантів із України викликає занепокоєння з точки зору відтворення людського капіталу в Україні у майбутньому.

Важливим аспектом міграційних процесів в умовах російської агресії є кооперація мігрантів з українською діаспорою. Так станом на середину 2020 року Управління Верховного комісара ООН у справах біженців оцінювало українську діаспору у світі в 6,1 млн осіб, у тому числі 5 млн у Європі [12]. Саме діаспора, українські культурні центри, організації, асоціації, об'єднання закордоном мають стати опорою для українських біженців під час війни.

Роль діаспори в підтримці розвитку країн походження, а також громадян, які мігрують, все більше визнається на політичному рівні. Вже в Плані дій щодо інтеграції в ЄС на 2021–2027 роках. Європейська комісія визнала вирішальну роль учасників діаспори у сприянні залученню новоприбулих до країн призначення. Дійсно, діаспора часто формує місток між мігрантами та особами, які займаються надзвичайними ситуаціями, і «розмовляє мовою допомоги та мовою потреби», як підкреслено у висновках щодо реагування діаспори на надзвичайні ситуації в межах проєкту ICMPD «Мігранти в країнах у кризі». Крім того, діаспори можуть зробити свій внесок на всіх етапах кризового циклу: пом'якшення, готовності, реагування та відновлення [13]. 21 березня 2022 року Комісія ухвалила нові керівні принципи для підтримки імплементації Директиви про тимчасовий захист у зв'язку з масовим припливом переміщених осіб з України. Ці рекомендації сприяють залученню діаспори, а саме до надання інформації, допомоги в орієнтації на ринок праці та прискорення підприємницької діяльності та наставництва. Ці ролі детально описано в дослідженні Глобального фонду діаспори ЄС щодо залучення діаспори під час кризи, яке виявило значну реакцію української діаспори під час регіонального конфлікту, який спалахнув на Сході України в 2014 році [13].

Безумовно, міграційна криза, яка виникла внаслідок війни в Україні, ставить гостро питання вирішення проблеми повернення українських біженців додому для повоєнної відбудови України. Станом на кінець травня 2022 року дані про людей, які повернулися в Україну, є приблизними: важко оцінити, скільки людей повернулося або повернеться на тривалий термін. Водночас реалістична оцінка тих, хто повернувся або планує повернутися, є важливою для розробки політики та заходів щодо відновлення інфраструктури та соціально-економічного розвитку [14]. Складність оцінки кількості тих, хто частково повернувся, полягає в тому, що не всі, хто їжджає в Україну, планують залишатися в країні надовго. Причини повернення містять уявлення про безпекову ситуацію; воз'єднання сім'ї; труднощі з пошуком житла або роботи; тимчасове повернення, щоб зібрати деякі речі, побачити свою родину або евакуювати близьких. Згідно з опитуванням тих, хто повертається в Україну, проведеним Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 3–27 квітня 2022 року, найбільше респондентів повертаються до Львівської області, Києва та Київської, Одеської та Івано-Франківської областей [14].

Тривалість бойових дій у південних та східних областях України вплине на кількість людей, які виїдуть, а також на ймовірність їх повернення. Пошкодження або руйнування міської інфраструктури, зокрема, підприємств, житлового фонду та будівель соціальної інфраструктури, може вплинути на бажання повернутися.

Згідно з результатами опитування людей, які виїхали з України на початку повномасштабного вторгнення та зараз повертаються в Україну, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова на Закарпатті, майже дві третини (63,4 %) від респондентів, які виїхали, мали дітей; проте менше половини (44,8 %) респондентів, які поверталися, мали дітей. Це може означати, що люди з дітьми більш схильні залишатися за кордоном надовго, оскільки їхні діти починають ходити до місцевих шкіл і можуть частково інтегруватися в місцеві громади [14]. Більш мобільні групи населення, зокрема ті, хто мав вищу освіту до початку повномасштабної війни, знав іноземні мови, мав високі доходи, ті, хто планував емігрувати до 24 лютого 2022 року, і ті, хто працював за кордоном на сезонній або постійній основі, рідше повертаються в Україну.

Ті, хто не втратить зв'язку з Україною, мають більше шансів повернутися. Тому важливо розробляти політику та приймати рішення, які дозволять їм зберегти цей зв'язок. Наразі це забезпечується, зокрема завдяки можливості дистанційного навчання в українських закладах освіти. Коли повномасштабна війна закінчиться і ситуація з безпекою стабілізується, виникне потреба створити можливості для повернення, зокрема щодо житла та працевлаштування. У людей, чий будинок були пошкоджені або зруйновані, ймовірно, буде менше причин повертатися. Це підвищує важливість запровадження політики забезпечення доступу до довгострокового комфортного житла, зокрема з використанням інструментів доступної оренди. Крім того, чим довше біженці залишаються за кордоном, тим більша ймовірність, що вони знайдуть роботу та почнуть будувати кар'єру на новому місці. Для мотивації повернення людей в Україну, уряд повинен буде розробити політику для створення робочих місць для тих, хто планує повернутися [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повномасштабна війна в Україні активізувала міграційні процеси. Переважно українці з лютого 2022 року мігрували в країни Європи. Безумовно, в аспекті російської агресії міграція як позитивно, так і негативно впливає на економіку України. Позитивними чинниками посилення міграційних процесів в умовах війни є:

- зменшення тиску на економіку та Державний бюджет України через виїзд значної кількості населення за кордон;
 - збереження життя молоді та дітей, які покинули Україну в умовах війни;
 - зменшення тиску на ринку праці України;
 - підвищення кваліфікації мігрантів, які після перемоги повернуться до України з новими знаннями та навичками;
 - зростання ВВП України внаслідок грошових переказів мігрантів, що є актуальним в умовах війни;
 - підвищення рівня добробуту та можливість забезпечення сімей мігрантів за рахунок грошових переказів.
- На наш погляд, негативні аспекти підвищення міграційних процесів в Україні внаслідок війни це:
- міграційна та демографічна криза;
 - втрата людського капіталу та інтелектуального потенціалу;
 - нестача висококваліфікованих кадрів, зокрема в сфері безпеки (кібербезпеки) та оборони;
 - виведення бізнесу та активів за кордон;
 - економічний спад та зростання інфляції.

Таким чином, гостро постає питання вирішення проблеми повернення українських біженців додому, особливо з точки зору майбутньої повоєнної відбудови країни. Для цього необхідно розробити та втілювати відповідну державну програму. Очевидно, що основними драйверами повернення українців в країну будуть перемога України, закінчення війни, економічне зростання на основі залучення іноземних інвестицій, модернізації та діджиталізації економіки, підвищення рівня добробуту населення.

Перспективами подальших досліджень буде аналіз пріоритетів діджиталізації економіки та суспільного життя українців у повоєнний період.

Список використаної літератури:

1. Sardak S. Prospects for socioeconomic development of human resources under conditions of globalization / S.Sardak // *Actual Problems of Economics*. – 2011. – № 123. – P. 217–225.
2. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation / K.Shymanska, M.Kurylo, O.Karmaza, G.Timchenko // *Problems and Perspectives in Management*. – 2017. – № 15 (3). – P. 352–364. DOI: 10.21511/ppm.15(3-2).2017.05.
3. Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine / S.Semiv, Y.Berezivskiy, I.Baranyak et al. // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. – 2021. – № 7 (2). – P. 160–181. DOI: 10.51599/are.2021.07.02.09.
4. Libanova E. Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact / E.Libanova // *Economics and Sociology*. – 2019. – Vol. 12, № 1. – P. 313–328. DOI: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19.
5. Bil M. Migration and human development in Ukraine: features of interaction and priorities of state regulation / M.Bil, M.Barna, A.Zbarska // *Agricultural and Resource Economics*. – 2021. – Vol. 7, № 3. – P. 5–21. DOI: 10.51599/are.2021.07.03.01.
6. Stukalo N. Global trends in the social economy development / N.Stukalo, A.Simakhova // *International economic policy*. – 2021. – № 1 (34). – P. 7–22. DOI: 10.33111/iep.eng.2021.34.01.
7. Ukraine refugee situation. – 2022 [Electronic resource]. – Access mode : <https://cutt.ly/10qCAks>.
8. Duszczak M. The war in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges / M.Duszczak, P.Kaczmarczyk [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>.
9. Kindler M. Missing Bridging Ties and Social Capital? The Creation and Reproduction of Migrants' Social Network Advantages: The Case of Ukrainian Migrants in Poland / M.Kindler, K.Wójcikowska-Baniak // *Central and Eastern European Migration Review*. – 2019. – № 8 (1). – P. 95–116.
10. Duszczak M. The Employment of Foreigners in Poland and the Labour Market Situation / M.Duszczak, K.Matuszczak // *Central and Eastern European Migration Review*. – 2018. – № 7 (2). – P. 53–68.
11. Сімахова А.О. Розвиток соціальної економіки в Польщі: досвід для України / А.О. Сімахова // *Економіка України*. – 2021. – № 11. – С. 75–84. DOI: 10.15407/economyukr.2021.11.075.
12. Статус тимчасового захисту в Європі отримали 3,4 млн біженців з України, в лідерах Польща, Німеччина та Чехія – ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/840184.html>.
13. The diaspora response to war in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.icmpd.org/blog/2022/the-diaspora-response-to-war-in-ukraine>.
14. Forced migration and war in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>.

References:

1. Sardak, S. (2011), «Prospects for socioeconomic development of human resources under conditions of globalization», *Actual Problems of Economics*, No. 123, pp. 217–225.
2. Shymanska, K., Kurylo, M., Karmaza, O. and Timchenko, G. (2017), «Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation», *Problems and Perspectives in Management*, No. 15 (3), pp. 352–364, doi: 10.21511/ppm.15(3-2).2017.05.

3. Semiv, S., Berezivskiy, Y. and Baranyak, I. et al. (2021), «Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine», *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, No. 7 (2), pp. 160–181, doi: 10.51599/are.2021.07.02.09.
4. Libanova, E. (2019), «Labour migration from Ukraine: key features, drivers and impact», *Economics and Sociology*, Vol. 12, No. 1, pp. 313–328, doi: 10.14254/2071-789X.2019/12-1/19.
5. Bil, M., Barna, M. and Zbarska, A. (2021), «Migration and human development in Ukraine: features of interaction and priorities of state regulation», *Agricultural and Resource Economics*, Vol. 7, No. 3, pp. 5–21, doi: 10.51599/are.2021.07.03.01.
6. Stukalo, N. and Simakhova, A. (2021), «Global trends in the social economy development», *International economic policy*, No. 1 (34), pp. 7–22, doi: 10.33111/iep.eng.2021.34.01.
7. UNHCR (2022), Ukraine refugee situation, [Online], available at: <https://cutt.ly/10qCAks>
8. Duszczuk, M. and Kaczmarczyk, P. (2022), The war in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges, [Online], available at: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>
9. Kindler, M. and Wójcikowska-Baniak, K. (2019), «Missing Bridging Ties and Social Capital? The Creation and Reproduction of Migrants' Social Network Advantages: The Case of Ukrainian Migrants in Poland», *Central and Eastern European Migration Review*, No. 8 (1), pp. 95–116.
10. Duszczuk, M. and Matuszczyk, K. (2018), «The Employment of Foreigners in Poland and the Labour Market Situation», *Central and Eastern European Migration Review*, No. 7 (2), pp. 53–68.
11. Simahova, A.O. (2021), «Rozvytok social'noi' ekonomiky v Pol'shhi: dosvid dlja Ukrai'ny», *Ekonomika Ukrai'ny*, No. 11, pp. 75–84, doi: 10.15407/economyukr.2021.11.075.
12. Interfax (2022), Status tymchasovogo zahystu v Jevropi otrymaly 3,4 mln bizhenciv z Ukrai'ny, v liderah Pol'shha, Nimechchyna ta Chehija – OON, [Online], available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/840184.html>
13. ICMPD (2022), The diaspora response to war in Ukraine, [Online], available at: <https://www.icmpd.org/blog/2022/the-diaspora-response-to-war-in-ukraine>
14. Cedos (2022), Forced migration and war in Ukraine, [Online], available at: <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>

Сімахова Анастасія Олексіївна – доктор економічних наук, доцент, професор Національного авіаційного університету.

<https://orcid.org/0000-0001-7553-4531>.

Наукові інтереси:

- соціальна економіка;
- соціалізація економіки;
- глобальна економіка;
- інноваційно-інвестиційний розвиток.

E-mail: anastasiia.simakhova@npp.nau.edu.ua.

Церковний Ілля Олегович – магістрант освітньої програми «Міжнародна економіка» Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси:

- соціальна економіка.

Simakhova A.O., Tserkovnyi I.O.

Migration processes in Ukraine during the war: social aspect

The article describes the peculiarities of migration processes in Ukraine during the war. The purpose of the article is the analysis of migration processes in Ukraine and their assessment in the context of Russian aggression. The article used general scientific methods of analysis and synthesis, systematization and comparison of data. The war in Ukraine, the occupation of part of the territory by Russian troops caused a whole wave of internally displaced Ukrainians and external migrants, some of whom received the status of refugees in Europe. The authors analyzed the number of registered Ukrainian refugees in certain European countries since the beginning of the war. The largest number of forced migrants from Ukraine among European countries is registered in Poland and Germany. The positive and negative factors of migration processes in Ukraine in the conditions of war have been determined. The demographic distribution of Ukrainian refugees in Poland has been analyzed, which indicates the loss of Ukraine's human capital. The article notes the significant role of the diaspora in terms of adaptation and assistance to Ukrainian refugees in the countries of the world during the war, which is primarily manifested through the provision of information, assistance in orientation in the labor market, and acceleration of entrepreneurial activity and self-sufficiency. The importance of intensification of state efforts and the adoption of special programs for the return of Ukrainian migrants to the country, especially from the point of view of employment and provision of housing to the population, has been determined. It has been emphasized that the main drivers of the return of Ukrainians to the country will be the victory of Ukraine, the end of the war, economic growth based on the attraction of foreign investments, modernization and digitization of the economy, and an increase in the level of well-being of the population.

Keywords: migration; refugees; Europe; Poland; war.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022.